

УДК 332.7:332.3:338.43.02

DOI: 10.35340/2308-104X.2020.87-2-05

**ФОРМУВАННЯ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ
ЗВ'ЯЗКІВ СУБ'ЄКТІВ
АГРАРНОГО РИНКУ В
УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

**FORMATION OF FOREIGN
ECONOMIC COMMUNICATIONS
OF AGRARIAN MARKET
SUBJECTS IN GLOBALIZATION
CONDITIONS**

ВОЛЬСЬКА О. М.,
доктор наук з державного
управління, доцент, професор
кафедри публічного управління та
адміністрування,
ДВНЗ «Херсонський державний
аграрний університет»,
БАРСУК Ю. В.,
здобувач вищої освіти ступеня
доктора філософії спеціальності
051 «Економіка»

VOLSKA O.,
Doctor of Science in Public
Administration, Associate Professor,
Professor of the Department of
Public Management and
Administration,
Kherson State Agrarian University
BARSUK Yu.,
Postgraduate student of speciality
051 Economics

В статті розглянуто формування зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів аграрного ринку України в умовах глобалізації. Обґрунтовані різні концептуальні напрями щодо забезпечення населення продовольством в умовах ринкових відносин. На основі наукових напрацювань надано визначення поняття «продовольчий ринок». Формування і розвиток продовольчого ринку поділено на 3 рівні. Надано характеристику цих рівнів з урахуванням зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів аграрного ринку України.

Ключові слова: аграрний ринок, зовнішньоекономічні зв'язки, продовольчий ринок, суб'єкти аграрного ринку.

В статье рассмотрено формирование внешнеэкономических связей субъектов аграрного рынка Украины в условиях глобализации. Обоснованные различные концептуальные направления по обеспечению населения продовольствием в условиях рыночных отношений. На основе научных разработок дано определение понятия «продовольственный рынок». Формирование и развитие продовольственного рынка разделено на 3 уровня. Охарактеризованы уровни с учетом внешнеэкономических связей субъектов аграрного рынка Украины.

Ключевые слова: аграрный рынок, внешнеэкономические связи, продовольственный рынок, субъекты аграрного рынка.

The article considers the formation of foreign economic relations of the subjects of the agricultural market of Ukraine in the context of globalization. Substantiated various conceptual directions for providing the population with food in a market economy. Based on scientific developments, the definition of the concept of "food market" is given. The formation and development of the

food market is divided into 3 levels. The levels are characterized taking into account foreign economic relations of the subjects of the agricultural market of Ukraine

Key words: *agricultural market, foreign economic relations, food market, agricultural market entities.*

Постановка проблеми. В умовах розширення інтеграції та поглибленні, формуванні продовольчого ринку світового, державного, а також регіонального рівня і їх успішний розвиток, є важливою метою людської спільноти. Продовольчий ринок зосереджує на собі багато галузей економіки та соціальної сфери, в тому числі аграрний сектор. Тому своєчасне вирішення проблеми ефективного функціонування продовольчого ринку стає основною передумовою сталого соціально-економічного розвитку країни.

У зв'язку з цим державні рішення, що приймаються в області формування та успішного розвитку продовольчого ринку країни, потребують наукового обґрунтування, ретельного опрацювання на всіх рівнях управління.

На сьогоднішній день потенційні можливості аграрного сектора в регіонах країни використовуються в недостатній мірі, більшість видів виробленої продукції не є конкурентоспроможною, ціни ростуть, а рівень попиту невеликий. Обслуговуюча сектор інфраструктура, забезпечує взаємодію сфери виробництва, обігу та споживання, не відповідає поставленим вимогам, держава в недостатній мірі підтримує сільськогосподарське виробництво, результативність регулювання продовольчого ринку поки залишається низькою, порушується цілісність відтворювального процесу, загострюються протиріччя між елементами ринку, знижується конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства. Необхідно виробити дієві прийоми і методи, визначити перспективні напрямки розвитку, які дозволять забезпечити ефективну роботу продовольчого ринку, його інфраструктури, а також поліпшити регулювання економічного механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі аналізу стану продовольчого ринку на загальнодержавному та регіональному рівнях присвячені численні публікації вітчизняних науковців. Зокрема, різні аспекти цього питання досліджувалися у працях Вольської О. М. [1], Лозинської Т. М. [6], Дейнеко Л. В. [4], Микитюка В. М. [7], Березіна О. В. [2], Дрогомерецької М. І. [5], Саблук П. Т. та інші. При цьому, віддаючи належне їх безперечним здобуткам, варто зазначити, що на сьогоднішній

день питання розвитку продовольчого ринку залишається актуальним і недостатньо вивченим.

Метою статті є аналіз продовольчого ринку, сучасні напрямки інноваційного розвитку, українські високотехнологічні продукти для агросектора та виділити пріоритети та перспективи інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення населення якісними, екологічно чистими видами продовольства відповідно до потреб населення вважається однією з найбільш важливих проблем світового масштабу. Це в свою чергу тісно пов'язано з виробництвом продукції, формуванням національної та світової продовольчої ринкової кон'юнктури, підвищенням конкурентоспроможності, забезпеченням платоспроможності держави, підвищенням рівня доходів, визначенням збалансованого харчування населення і головних напрямків соціальної політики країни.

Забезпечення продовольством, досягнення його екологічної чистоти завжди було першорядною проблемою людства. Виходячи з цього продовольче питання широко аналізувалось в багатьох галузях науки в 70-х рр. ХХ століття, торкнулося це і економічних досліджень. Так як в той період відбувалося зниження обсягу виробництва, особливо помітне в країнах, де виробляли зернові у великій кількості, то швидке збільшення чисельності населення стало серйозною проблемою. Різке скорочення попиту на світовому ринку зернових і в результаті цього підвищення цін на інші види продовольства стало поштовхом до підвищення цін на продовольство в рамках і інших ринків.

В даний час формуються різні концептуальні напрями щодо забезпечення населення продовольством в умовах ринкових відносин відповідно зі складними потребами.

Перший напрямок передбачає забезпечення населення країни основними видами продовольства в належній мірі за рахунок ряду держав, на які припадає основний обсяг експорту, в зв'язку з цим вирішується питання про позбавлення перевезення продовольчих товарів від тарифних і нетарифних бар'єрів на основі скорочення державної допомоги, яка видається вітчизняним сільгоспвиробникам.

Цей напрямок підтримують в основному такі великі країни, як Канада, США, Австралія, які експортують ряд видів продовольчих товарів. Насправді, ці країни відрізняються великою площею території, сприятливими природно-кліматичними умовами для розвитку сільського

господарства і достатнім досвідом фермерських господарств з виробництва продовольчих товарів.

Другий напрямок щодо забезпечення населення продовольством підтримують західноєвропейські країни. Відповідно до їх економічної політики в аграрній сфері широко поширене пряме субсидування товаровиробників. Тут з метою забезпечення населення основними видами продукції передбачено обмеження внутрішнього ринку від різного імпорту і його захист через митні збори. Наприклад, в країнах Європейського союзу розмір субсидій виробників в 1,5 рази вище, ніж в США і Канаді.

Сучасний тлумачний словник трактує ринок як сферу товарного обігу; попит і пропозиція товарів і послуг, фінансових ресурсів, цінних паперів, золота, коштовностей, інвестицій, праці тощо, додаючи, що ринком також називається місце, де відбувається торгівля [1].

Відомий учений С. Мочерний зазначає, що: «сучасний ринок – певна сукупність економічних відносин між домашніми господарствами, різними типами фірм та організацій (насамперед великими компаніями) і державою (у тому числі наднаціональними органами) з приводу купівлі товарів та послуг у сфері обігу й механізм забезпечення цього процесу відповідно до законів товарного виробництва і грошового обігу» [2].

Ю. Коваленка вважає, що «аграрний ринок – це система установ, методів і ресурсів здійснення обмінних процесів, головним завданням якої є координація й управління агропромисловим виробництвом країни з метою задоволення споживчих потреб її громадян» [3].

«Найважливішою умовою формування цивілізованого аграрного ринку є його структурні елементи, яким властиві різноманітність каналів реалізації, форм купівлі-продажу, посередників та покупців, а також розвинена мережа сервісного, насамперед, науково-інформаційного обслуговування товаровиробників» – на думку Л. Левківської [4].

Вчені М. Малік і О. Шпикуляк вважають розбудову інституційної системи регулювання аграрного ринку, яка визначає сектори та об'єкти регуляторних впливів необхідною умовою формування конкурентоспроможного аграрного сектору [5].

Науковці переконані: «не може бути повної економічної свободи, але повинна бути достатня економічна свобода, яка сприяє швидкому розвитку економіки і забезпечується розвитком нормального, цивілізованого регульованого ринку» [6].

Дослідник аграрного сектору економіки, професор В. Андрійчук вважає, для продуктивного вивчення внутрішньої будови ринку

сільськогосподарської продукції його доцільно розглядати за кількісними і якісними критеріями, виходячи з того, що виробництво продукції та її пропозицію здійснює велика кількість незалежних один від одного товаровиробників [7].

Учений Ю. Лупенко стверджує, що формування ємності ринку сільськогосподарської продукції та продовольства є необхідною складовою при визначенні рівня забезпечення продовольчої безпеки держави. Оцінка її є важливим етапом складання фактичних і прогнозних балансів попиту та пропозиції ринків сільськогосподарської продукції і продовольства [8].

Продовольчий ринок – це система, що складається із множини взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів, а отже, його стан визначається сукупністю значень параметрів, характерних для даної системи [9].

На нашу думку, продовольчий ринок – це сукупність відносин, які формуються, приводяться в дію в рамках певної території (країни, її регіонів) на основі економічного попиту і пропозиції по виробництву, обміну, розподілу, споживання продовольчої сировини і продуктів харчування.

У той же час відсутнє повне і точне визначення регіонального продовольчого ринку. Отже, на основі досліджень можна сформулювати: регіональний продовольчий ринок – це організаційно-економічна система, яка об'єднує виробників сировини, переробки продукції, оптових торговців, товароспоживачів на конкретних ділянках сформованої інфраструктури і втілює в життя процес товаропросування. Така взаємопов'язана система охоплює торговельні підприємства, склади, адміністративні будівлі, а також банківську систему, служби, які здійснюють контроль якості продукції, маркетингові дослідження.

Формування і розвиток продовольчого ринку доцільно розділити на 3 рівні.

Перший рівень виходить з взаємин між споживачем і виробником. Взаємовідносини між ними тривають довгий час, протягом якого формуються рівноважні відносини сторін і умови для їх продовження. В основі формування і розвитку продовольчого ринку лежать відносини між попитом і споживанням.

Другий рівень формування продовольчого ринку відноситься в основному до аграрного сектору. Сюди можна включити: виробників товару, промислові компанії з переробки, сировину, готову продукцію

експорту та імпорту. Між цими об'єктами тісні взаємини. У той же час в основі визначення заробітної плати, заощаджень, державних субсидій і дотацій між виробником і споживачем є можливість формування відносин. Основними елементами розвитку ринку є закупівля і продаж і в якійсь мірі трудовий капітал, який узагальнює цей рівень.

Остання рівень формування ринку здійснюється промисловими компаніями і підприємствами з переробки непродовольчої сировини, товаровиробниками в сільському господарстві, приватними підприємцями та виробниками непродовольчих товарів. Такий вид роботи здійснюється між споживачем і обслуговуючою стороною.

Регіональні особливості України і сформований світовий досвід показують, що, з огляду на напрямки інтеграційного процесу, зростає необхідність формування зразкового продовольчого ринку. У зв'язку з цим важливо вивчити стан підприємств з переробки продовольчої продукції, визначити число монопольних ринків та оцінити їх роботу, рівень життя населення, забезпеченість необхідними ресурсами.

Україна – помітний гравець на мапі глобального агроринку. Вона входить в число провідних виробників багатьох сільськогосподарських культур. Чи не половина всього експорту країни припадає на частку агробізнесу. На жаль, помітний гравець – не означає ефективний або інноваційний.

В Україні ринок аграрних технологій – розвинений дуже слабо, знаходиться в зародковому стані. Тому потрібно створити цей ринок, сформувати його і почати розвивати.

Для цього необхідно зрозуміти, які технології вже є в Україні, які очікуються, які потрібні, а які – навпаки, не працюють. Для досягнення цієї мети необхідно консолідувати всю існуючу в країні інформацію (що не робилося раніше): які технології вже є в Україні, які технології потрібні і інші дані. Другим кроком, після консолідації всієї інформації, має стати донесення всього цього обсягу до агровиробників.

Український агроринок потребує новітніх технологій та високотехнологічних продуктів для агросектора: програмне забезпечення, інженерні системи, мобільні додатки – все те, що несе в собі високу додану вартість і має здатність до масштабування. Удосконалення економічного механізму регулювання продовольчого ринку передбачає досягнення максимального захисту в першу чергу від фінансового, сировинного, цінового та інших видів ризику.

Для оптимізації виробництва сільськогосподарської продукції на продовольчих ринках України з урахуванням міжнародного досвіду пропонуються наступні заходи: поживлення пов'язане з торгівельною діяльністю особистих фермерських господарств, посилення їх зацікавленості в продажі продукції за вигідними цінами; обмеження перепродажу продовольчої продукції, виробленої фермерами; формування наступних елементів інфраструктури: пряма доставка товарів фермера на ринок; зберігання продукції; доставка в певне місце; реалізація; проведення моніторингу конкурентоспроможності продовольчої продукції; перевірка продовольчої продукції на відповідність екологічним стандартам; державна підтримка формування інфраструктури продовольчого ринку.

Крім переробних підприємств, безперервних споживачів, які безпосередньо мають вплив на ритмічну роботу продовольчого ринку та містять в собі стрижень виробництва, охоплюються і інші значущі елементи. Прямо чи опосередковано вони беруть участь в роботі ринків – від державного до трудового, земельного, матеріального і фінансового, виконуючи відповідні функції. Найважливішими і значними складовими ринку є попит, пропозиція, конкуренція і ціни, а також інфраструктура.

Для стабільного і ефективного розвитку аграрного сектора, враховуючи його пряму залежність від відтворення, внутрішні чинники можна розділити на кілька груп: соціально-економічні, соціально-фізіологічні та виробничі. Кожен з цих факторів має свій напрямок, особливості та місце. У той же час процес виробництва аграрного сектора забезпечує продовольчою продукцією населення країни і її регіони, вирішує проблему продовольчої безпеки і експортує частину продукції, а також є головним фактором збільшення прибутку.

Решта групи факторів впливають на рівень розподілу, обміну, а також споживання і вимагають регулювання.

Аграрний сектор, всередині якого формується продовольчий ринок і його результативний розвиток, підпадає під вплив як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Основу зовнішніх чинників становлять такі елементи: політична стабільність усередині держави, підтримка з боку держави особливих сільськогосподарських галузей, економічне регулювання цін на продовольчу продукцію, гармонізація експорту та імпорту, спостереження за конкурентами, інфляція, якісний рівень прийнятих законодавчих актів і т.д. Розглянемо аграрні еволюції України і світу, які наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Світові аграрні революції

№	Період	Характеристика
1	10 000 років тому	Людина освоїла землеробство і тваринництво
2	у XVIII-XIX ст.	В сільському господарстві вперше стали використовувати промислові механізми
3	середині XX ст.	Аграріям скорилася селекція, мінеральні добрива та пестициди
4	наразі	Сільське господарство кардинально змінюється під впливом високих технологій

Наразі Україну називають ідеальним полігоном для випробування технологій в агросекторі, на її землях вирощують понад половини сільськогосподарських культур, які продаються на світових біржах. А в числі тих 10% українських агрокомпаній, які впроваджують інновації – всі найбільші агрохолдинги країни, які і визначають обличчя ринку. Вони не тільки купують рішення українських і зарубіжних стартапів, а й самі займаються інхауси-розробкою, створюючи IT-рішення для власних потреб.

На думку експертів компанії UMG, при сприятливих умовах і використанні сучасних технологій в аграрному секторі України може збирати більше 100 млн т. зерна 2030 г. При цьому стратегічними ринками збуту для українських зернових називають країни ЄС і Азії. Варто відзначити, що вітчизняна пшениця все активніше завойовує країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону – 51% поставок даної зернової культури припадає на Таїланд, Індонезію, Південну Корею і Бангладеш.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У загальній структурі національної економіки України ринок сільськогосподарської продукції займає особливе місце та є вагомим показником оцінки рівня ефективності функціонування аграрного сектора загалом. Вважаємо, що суть категорії – ринок сільськогосподарської продукції полягає у розумінні її як ефективного механізму задоволення потреб товаровиробників та запитів споживачів, особливістю якого є регуляторна функція у контексті збалансування процесів виробництва та реалізації конкурентоспроможних товарів аграрного сектора з метою забезпечення продовольчої безпеки країни та формування експортного потенціалу держави. Виникає необхідність створення національної інноваційної системи, впровадження необхідності забезпечення аграрного сектора науковими розробками і новими технологіями, що позитивно вплине на підвищення рівня його ефективності.

Література:

1. Вольська О. М. Державне управління соціальним розвитком: монографія. Донецьк: ВІК, 2012. 402 с.
2. Мочерний С. В. Економічна теорія: посібник. Київ: Вид. центр «Академія», 2003. 656 с.
3. Коваленко Ю. С. Наукові засади та основні тенденції формування аграрного ринку в Україні. *Економіка АПК*. 2004. № 3. С. 19–29.
4. Левківська Л. М. Теоретичні засади формування інфраструктури аграрного ринку. *Економіка АПК*. 2002. № 9. С. 415–420.
5. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Інститути та інституції у розвитку аграрної сфери економіки. *Економіка АПК*. 2011. № 7. С. 169–176.
6. Інфраструктура товарного ринку: навч. посіб. / під ред. І. В. Сороки. Київ: НМЦВО МОН України, НВФ «Студ-центр», 2002. 608 с.
7. Андрійчук В. Г. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції: теоретико-методологічний аспект. Формування та розвиток аграрного ринку: матеріали Шостих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників. Київ, 2004. С. 66–76.
8. Лупенко Ю. Про наукову діяльність Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» у 2012 році та завдання на перспективу *Економіка АПК*. 2013. № 5. С. 16–24.
9. Лозинська Т. М. Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації: монографія. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2007. 272 с.

Referenses:

1. Voljsjka O. M. Derzhavne upravlinnja socialnym rozvytkom: monografija. Donescjk: VIK, 2012. 402 s.
2. Mochernyj S. V. Ekonomichna teorija: posibnyk. Kyjiv: Vyd. centr «Akademija», 2003. 656 s.
3. Kovalenko Ju. S. Naukovi zasady ta osnovni tendenciji formuvannja aghrarnogho rynku v Ukrajinі. *Ekonomika APK*. 2004. # 3. S. 19–29.
4. Levkivsjska L. M. Teoretychni zasady formuvannja infrastruktury aghrarnogho rynku. *Ekonomika APK*. 2002. # 9. S. 415–420.
5. Malik M. J., Shpykuljak O. Gh. Instytuty ta instytuciji u rozvytku aghrarnoji sfery ekonomiky. *Ekonomika APK*. 2011. # 7. S. 169–176.
6. Infrastruktura tovarnogho rynku: navch. posib. / pid red. I. V. Soroky. Kyjiv: NMCVO MON Ukrajinu, NVF «Stud-centr», 2002. 608 s.

7. Andrijchuk V. Gh. Vnutrishnja budova rynku siljsjkoghospodarsjkoji produkciji: teoretyko-metodologichnyj aspekt. Formuvannja ta rozvytok aghrarnogho rynku: materialy Shostykh richnykh zboriv Vseukr. konghresu vchenykh ekonomistiv-aghrarnykyv. Kyjiv, 2004. S. 66–76.

8. Lupenko Ju. Pro naukovu dijajlnistj Nacionaljnogho naukovogho centru «Instytut aghrarnoji ekonomiky» u 2012 roci ta zavdannja na perspektyvu Ekonomika APK. 2013. # 5. S. 16–24.

9. Lozynsjka T. M. Nacionaljnij prodovoljchyj rynek v umovakh ghlobalizaciji: monoghrafija. Xarkiv: Vyd-vo KharRI NADU «Maghistr», 2007. 272 s.

To date, the potential of the agricultural sector in the regions of the country is underused, most types of products are not competitive, prices are rising and demand is low. Service sector infrastructure, provides interaction of production, circulation and consumption, does not meet the requirements, the state does not sufficiently support agricultural production, the effectiveness of food market regulation remains low, the integrity of the reproduction process is violated, contradictions between market elements are exacerbated. raw materials and food. It is necessary to develop effective methods and techniques, to identify promising areas of development that will ensure the effective operation of the food market, its infrastructure, as well as to improve the regulation of the economic mechanism.

Providing the population with quality, environmentally friendly foods in accordance with the needs of the population is considered one of the most important problems in the world. This, in turn, is closely linked to production, the formation of national and world food market conditions, increasing competitiveness, ensuring the solvency of the state, increasing incomes, determining a balanced diet and the main directions of social policy.

In the general structure of the national economy of Ukraine, the market of agricultural products occupies a special place and is an important indicator of assessing the level of efficiency of the agricultural sector as a whole. We believe that the essence of the category – the market of agricultural products is to understand it as an effective mechanism to meet the needs of producers and consumer demand, which features a regulatory function in the context of balancing production and sale of competitive agricultural products to ensure food security and export potential.